

**ПАРЛАМЕНТЫН ГИШҮҮДИЙГ СОНГОГЧДЫН САНАЛААР
ЭГҮҮЛЭН ТАТАХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ, БУСАД
ОРНУУДЫН ТУРШЛАГА
(Харьцуулсан судалгаа)**

*Ц.Норовдондог, Р.Хатанбаатар, Г.Алтан-Оч, Д.Байгалмаа,
Г.Билгээ, Ц.Болормаа, Д.Живгаагүнсэл, Ө.Мөнхтунгалаа,
Ч.Онончимэг, А.Пагма, Г.Чулуун, Ц.Элбэгзаяа*

Иргэдийн нийтлэг эрх ашгийг төлөөлж сонгогдсон этгээдийг бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас нь өмнө сонгогчдын саналаар эгүүлэн татахтай холбоотой бусад орнуудын эрх зүйн зохицуулалтыг харьцуулан судалж, лавлагаа мэдээлэл бэлтгэв.

Нэг: Сонгуультныг эгүүлэн татах ойлголтыг 19 дүгээр зууны сүүлч, 20 дугаар зууны эхнээс Швейцари, АНУ зэрэг орнууд хуульчилж, хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Харин 1990-ээд оноос Латин Америкийн орнуудад төлөөллийн болон оролцооны ардчилалыг хослуулах үзэл санаа өргөн дэлгэрснээс үүдэн хэд хэдэн орны үндсэн хуулинд сонгуультныг иргэдийг санаачлагаар эгүүлэн татах тухай тусгасан байна.

Швейцарид нийт холбооны улсын хэмжээнд сонгуультныг эгүүлэн татдаггүй, харин 26 кантоны 6 нь сонгуультныг сонгогчийн саналаар эгүүлэн татах хууль үйлчилдэг.¹⁵⁴

Мөн,

АНУ-д мөн холбооны хэмжээнд биш муж улсуудын түвшинд 1903 оноос эхлэн сонгуультныг эгүүлэн татах хуулиуд батлагдан үйлчилж эхэлсэн байдаг. Нийт 19 муж улсад ийм хууль бий.

Гэхдээ парламентат ёсны хөгжлийн үйл явцад ийнхүү парламентын гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах нь парламентын бие даасан, хараат бус байдалд сөргөөр нөлөөлөх болсон учир олон орнууд үндсэн хуулиараа парламентын үйл ажиллагаа, хараат бус байдлыг бататган өгчээ.

Юуны өмнө олон орнууд парламентын гишүүний императив (захирагдмал) мандатын хэлбэрийг халсан байдаг. Парламентын гишүүн хэрэв императив мандаттай бол тухайн гишүүн “сонгогчийнхоо захиа даалгаварыг шууд биелүүлэх үүрэгтэн, тэдний өмнө хариуцлага хүлээгч” мөн гэх тэр чанар нь илүү тод харагддаг байна. Франц улс императив мандатыг 1789 онд эхэлж халсан явдлаа францын их хувьсгалын үндсэн ололтын нэг гэж үздэг. Бельги 1830 онд, Пруссийн вант улс 1850 онд, Германы эзэнт улс 1871 онд тус тус Үндсэн хуулиараа парламентын бие даасан байдлыг баталгаажуулж, парламентын гишүүний репрезентатив (чөлөөт) мандатын хэлбэрийг хуульчилсан байдаг. Харин хуучин социалист системийн гэгдэх улс орнуудад императив мандатын зарчим түгээмэл хэрэглээтэй явж ирсэн ба заримд нь одоо ч хэвээр үргэлжилж байна. Тухайлбал, Куба, БНХАУ, БНАСАУ-д императив мандатын тогтолцоо үйлчилдэг.

Чөлөөт мандатын хэлбэрийг ХБНГУ-ын жишээгээр авч үзье. ХБНГУ-ын хувьд парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах асуудлыг хүлээн зөвшөөрдөггүй. Үндсэн хуулинд зааснаар Бундэстагийн гишүүн нь зөвхөн тойргийн сонгогчдыг бус, ХБНГУ-ын нийт ард түмнийг төлөөлөх статустай учраас өөрөө хүсэлт гаргасан буюу нас барснаас бусад

¹⁵⁴Charley Coleman and Neil Johnston, Recall elections, Library House of Commons, SN/PC/05089, 2013.

шалтгаанаар бүрэн эрхийг нь хэрхэвч түдгэлзүүлэхгүй байхаар зохицуулсан. Депутат нь аливаа шийдвэрийг ямар нэгэн заавар зааварчилгаа болон үүрэг даалгаврын дагуу бус, харин зөвхөн өөрийн хувийн үзэл бодол, ухамсрын дагуу гаргах ба итгэл үл үзүүлэх санал асуулгаар депутатыг эгүүлэн татаж үл болно.

ХБНГУ-ын хууль, тогтоомжууд нь аливаа нэгэн парламентын гишүүний эрхийг хамгаалахад бус, харин парламентын бие даасан, хараат бус байдлыг хангахад чиглэсэн зарчимтай. Энэ нь түүхэн сургамжаас үүдэлтэй гэж үздэг.

Монгол Улсын хувьд Үндсэн хуулийн 23 дугаар зүйлд:

“Улсын Их Хурлын гишүүн бол ард түмний элч мөн бөгөөд нийт иргэн, улсын ашиг сонирхлыг эрхэмлэн баримтална”

гэж заасан нь манай улсад парламентын гишүүн **“чөлөөт мандаттай”**-г харуулж байна.

Хоёр: Эгүүлэн татах гэдэг бол шууд ардчилалын нэг процедур бөгөөд өөрсдийнх нь сонгосон албан тушаалтан, сонгуультныг бүрэн эрхийн хугацаанаас нь өмнө эгүүлэн татахаар төрийн эрх мэдэл бүхий байгууллага, эсхүл тодорхой тооны иргэдийн зүгээс сонгогчдод хандаж, сонгогчид санал, санаачлага гаргасныг үндэслэн эгүүлэн татах процедур юм.

Энэ бол иргэдийн зүгээс сонгуультны үйл ажиллагаанд сэтгэл хангалтгүй байгаагаа илэрхийлж, сонгогчийн эрхээ хэрэгжүүлж буй улс төрийн үйлдэл юм. Шууд ардчилалын процедуруудаас эгүүлэн татах асуудал нь төдийлэн өргөн хэрэглэгддэггүй процедур бөгөөд цөөн тооны орны үндсэн хууль болон бусад хуулиудад сонгуультныг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах тухай тусгасан байна.

Парламентын гишүүнийг (сонгуульт албан тушаалтныг) сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах хоёр хэлбэр байна. Үүнд:

- a) Сонгогчдын саналаар шууд эгүүлэн татах. Энэ тохиолдолд тухайн сонгуулийн тойргийн бүртгэгдсэн сонгогчдын хичнээн хувийн санаачлагаар санал асуулга юм уу гарын үсэг цуглуулах процессийг эхлүүлэх, хичнээн хувийн санал эсхүл гарын үсэг цугласнаар сонгуультныг эгүүлэн татах зэргийг хуульчлан зохицуулсан байна.
- b) Холимог арга. Сонгогчдын санаачлага, саналыг үндэслэн парламент болон бусад эрх бүхий байгууллагаас гишүүнийг эгүүлэн татах шийдвэр гаргах, эсвэл эрх бүхий байгууллагаас гаргасан эгүүлэн татах шийдвэрийг сонгогчид референдумыг замаар дэмжих буюу няцаах хэлбэр юм.

Парламентын гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татдаг эсэх асуудлыг Үндсэн хуулийн хүрээнд хэрхэн зохицуулсныг 149 орны Үндсэн хуулинд түүвэр судалгаа хийв. Судалгааны үр дүнд 149 орноос 23 нь Үндсэн хуулиар тус харилцааг зохицуулсан бол 126 орон нь парламентын гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах зохицуулалтыг хуульчлан тогтоогоогүй байна. (Дэлгэрэнгүйг хавсралтаас үзнэ үү). Парламентын гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татдаг зохицуулалт бүхий улс орны сонгуулийн хууль, парламентын хууль, дэгийн тухай хууль болон холбогдох бусад хуулийн зохицуулалтыг нарийвчлан судалсан болно. Зарим орны жишээг авч үзье.

1. КАНАД

Канад улсан хувьд парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах тухай асуудлыг “Recall Act”¹⁵⁵ буюу Канадын Нийтийн Танхимаас 1999 онд баталсан BILL C-269¹⁵⁶-д хамаарах бие даасан хуулиар зохицуулдаг байна.

Тус хуулиар парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах сонгогчийн эрхийг хуульчлан тогтоосон байна. Тус хуульд заасны дагуу парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах “өргөдөл гаргагч” буюу өргөдөл гаргах эрх бүхий этгээд нь тухайн сонгуулийн тойргийн “сонгогч” байна. Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татахтай холбоотой тус хуулийн холбогдох заалтуудыг авч үзье. Үүнд:

1. Гишүүнийг “эгүүлэн татах өргөдөл” /recall petition/: тус хуулийн 2.2 дахь хэсэгт зааснаар “Энэ хуулийн дагуу парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах санал бүхий, гарын үсэг зурагчдын гарын үсэг зурсан өргөдөлийг “эгүүлэн татах өргөдөл” гэж ойлгоно.” гэжээ.

2. Гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдөл гаргах эрх: нь хуулийн 4-р зүйлд зааснаар “Энэ хуулийн дагуу тухайн сонгуулийн тойргийн оршин суугч сонгогч нь өөрийн сонгуулийн тойргоос сонгогдсон гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдөл гаргаж, эгүүлэн татах сонгуулийг явуулах тухайд санал гарын үсэг цуглуулах ажлыг зохион байгуулах тухай саналыг Нийтийн Танхим (House of Commons)-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргад гаргаж болно.”

3. Гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдөлийн зөвхөн нэг удаа гаргах: тухай зохицуулалтыг энэ хуулиар тогтоосон бөгөөд хуулийн 3.4 дэх заалтад “Хэрвээ нэгэн бүрэн эрхийн хугацаанд аль нэг гишүүнийг эгүүлэн татах тухайд урьд нь санал гарч, гарын үсэг цуглуулж байсан бол түүнийг эгүүлэн татах тухай санал, гарын үсгийг дахин зохион байгуулахгүй.” гэж заасан байна.

4. Эгүүлэн татах өргөдөлд тавигдах шаардлага: нь тус хуулийн 3.1-т заасны дагуу “Энэ хуулийн (2) дэд хэсгийн дагуу, хэрвээ эргүүлэн татах саналыг тухайн сонгуулийн тойрогт оршин суудаг сонгогчид гарын үсэг зурсан ба, тэр нь тухайн сонгуулийн тойргийн хамгийн сүүлийн сонгуулиар санал өгсөн сонгогчдын хорин таваас багагүй хувийн төлөөллийн гарын үсэгтэйгээр Нийтийн Танхимын Ерөнхий нарийн бичгийн даргад өргөн барих ба энэ нь хуулийн шаардлагатай нийцэж байвал эгүүлэн татах санал хураалтыг зохион байгуулж явуулна.” гэж заасан. Тайлбар: Өөрөөр хэлбэл, эгүүлэн татах гэж буй гишүүний сонгогдсон тойргийн, санал хураалтанд оролцсон иргэдийн 25 хувь нь гарын үсэг зурсан бол тухайн өргөдөлд заагдсан гишүүнийг эгүүлэн татах эсэх дээр саналт хураалт зохион байгуулна.

5. Эгүүлэн татах өргөдөл гаргахыг хориглох: энэ хуулийн 3.3-т заасны дагуу “Тухайн гишүүн парламентад сонгогдсоноос хойшхи 12 сарын хугацаанд гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдөл гаргахгүй” гэж заасан байна.

Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай өргөдөлд санал хураах: Гишүүнийг эргүүлэн татах тухай сонгогчдын өргөдлийг хуульд заасан журмын дагуу хүлээн авсанаар ажлын 20 хоногийн дотор Нийтийн Танхимын Нарийн бичгийн дарга тухайн өргөдөл хуульд нийцэж байгаа эсэхийг судлана.

16-р зүйл. Хуульд нийцсэн нь тогтоогдож өргөдлийг баталсан бол Канадын Хэвлэлд нийтлэх бөгөөд ийнхүү нийтэлснээс хойш 30 хоногийн дотор санал хураах ажиллагааг явуулна. Эгүүлэн татах өргөдөлд санал хураасан өдрөөс хойш 3 сарын дотор Нийтийн Танхимд танилцуулна. Эдгээр процессийг энэ хуулийн 6, 7, 12, 13, 16 дугаар зүйлүүдээр тус тус зохицуулсан байна.

Гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдлийг хүлээн авах, хянах субъект нь тус хуулийн холбогдох зүйлд зааснаар Clerk of the House of Commons буюу Нийтийн Танхимын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга байна.

Эгүүлэн татах өргөдлийн хэлбэр, түүнийг хүлээн авах, хянах хугацаа, журам, Канадын хэвлэлд санал хураахаар хэвлүүлэх зэрэг процессийн асуудлыг тухайн хуулийн 5-17-р зүйлээр зохицуулсан байна.

¹⁵⁵BILL C-269 Recall Act. 2nd Session, 36th Parliament 48 Elizabeth II, 1999.

¹⁵⁶<http://www.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?DocId=2330620&Mode=1&Language=E&File=16>

2. ИХ БРИТАНИ

Их Британийн Нийтийн танхимаас 2010 оны 7 сарын 26-ны өдөр баталсан “Сонгогдсон Гишүүнийг Эргүүлэн татах тухай” (*The Recall of elected Representatives Bill 2010*) хуулиар парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах харилцааг зохицуулдаг.

Эргүүлэн татах үндэслэл: Сонгогчид өөрсдийн сонгосон төлөөлөгчдийг тодорхой заасан нөхцөлд эргүүлэн татах өргөдлийг Нийтийн хурлын танхимд гаргана. /§1.1/

Дараах тохиолдолд эргүүлэн татах өргөдөл гаргах үндэстэй. Үүнд:

- Санхүүгийн хувьд шударга бус эсвэл нэр төрд сэвтэй үйлдэл хийсэн,
- Санаатайгаар сонгогдсон зорилгоос өөр эрх ашигт автсан
- Сонгуулийн аль нэг амлалтаа зөрчсөн
- Өөрийн ажил албаны нэр төрийг сэвтүүлэхүйц үйлдэл хийсэн
- Сонгогчдынхоо итгэлийг алдсан

Хэрэгжүүлэх процедур: Өргөдөл хариуцсан ажилтан өргөдлийн бүрдэл, агуулга, тавигдах шаардлага, үндэслэлийг шалган үндэслэл бүхий өргөдлийг хүлээн авна. /§1.2/

Өргөдлийг хүлээн авснаас хойш 4 сарын дотор авч хэлэлцэнэ. Нийтийн Танхимын Төрийн нарийн бичгийн дарга 6 сарын дотор хэн сонгууль өгөх эрхтэй байх, хэрхэн өгөх, эргүүлэн татах санал хураалтын хуудас зэргийн тухай журмыг батлан гаргана.

Тойргийн нийт сонгогчдийн дунд эргүүлэн татах тухай санал хураалт явуулж уг санал хураалтаар шийдвэрлэнэ. Эргүүлэн татах санал дийлэнх саналыг авсан бол төлөөлөгч дараагийн сонгууль болтол 3 сарын дотор түр үүрэг гүйцэтгэнэ.

Сонгогчдын болон *танхимын гишүүдийн* саналын хувь: Сонгуулийн тойргийн бүртгэлтэй сонгогчдийн 10 буюу түүнээс дээш хувь нь эргүүлэн татах санал гаргасан өргөдөлд гарын үсэг зурсан байх тохиолдолд өргөдлийг 4 сарын дотор заавал хэлэлцэнэ.

3. БНХАУ

БНХАУ-д депутатыг эгүүлэн татах институтийг хуульчилсан байна. БНХАУ-ын Үндсэн хуулийн 77 дугаар зүйлд Бүх Хятадын Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурлын депутатуудыг сонгосон байгууллага нь хуулийн дагуу эгүүлэн татах эрхтэй, 102 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт орон нутгийн ардын төлөөлөгчдийн хурлыг депутатуудыг сонгосон байгууллага болон сонгогчид хуулийн дагуу эгүүлэн татах эрхтэй болохыг хуульчилжээ¹⁵⁷.

Депутатуудыг эгүүлэн татах журам нь БНХАУ-ын “Бүх Хятадын Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурал ба бүх шатны орон нутгийн ардын төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай” хуулийн **10 дугаар бүлэг “Депутатуудын үйл ажиллагаанд тавих хяналт, эгүүлэх татах, нэмэлт сонгууль явуулах журам”** гэсэн бүлэгт хуульчлагдсан¹⁵⁸.

Орон нутгийн ардын төлөөлөгчдийн хурлын депутатуудыг эгүүлэн татах тухай саналыг тухайн тойргын 30-аас доошгүй сонгогчид бичгээр гарган шалтгааныг тодорхой зааж, тухайн шатны хурлын байнгын хороонд ирүүлнэ. Депутат заагдсан шалтгаануудын талаар бичгээр болон хурал дээр өөрийн биеэр тайлбар хийх эрхтэй. Энэ хоёр баримт бичгийг сонгогчдод тараан танилцуулсны дараа тухайн шатны хурлын байнгын хорооноос томилогдсон хариуцлагатай ажилтнууд тухайн тойргын сонгогчдын дунд эгүүлэн татах

¹⁵⁷Конституция Китайской Народной Республики. 2004г., <http://www.chupanov.narod.ru/Chinalaw>

¹⁵⁸Закон КНР «О выборах во Всекитайское собрание народных представителей и в местные собрания народных представителей различных ступеней». <http://chinalawinfo.ru>

эсэх талаар санал хураалт явуулж, тухайн тойргын сонгогчдын талаас илүү хувийн саналаар эгүүлэн татах боломжтой.

Хошуу болон түүнээс дээд шатны ардын төлөөлөгчдийн хурлын чуулганы хуралдааны үеэр хурлын тэргүүлэгчид эсвэл депутатуудын 1/10-ийн саналаар тухайн хурлаас сонгогдсон дээд шатны хурлын төлөөлөгчийг эгүүлэн татах санал гаргах боломжтой. Чуулганы завсарлагааны үед байнгын хорооны дарга нарын зөвлөл эсвэл байнгын хорооны гишүүдийн 1/5-ийн саналаар мөн ийм саналыг гаргах эрхтэй ажээ. Эгүүлэх татагдахаар яригдаж буй депутат нь бичгээр буюу тэргүүлэгчдийн хурал ба нэгдсэн хуралдаан дээр хариулт өгөх эрхтэй. Нэгдсэн хуралдаан дээр санал хураалт явуулах ба эгүүлэн татахад хурлын төлөөлөгчдийн талаас илүү хувийн санал шаардлагатай. Харин чуулганы завсарлагааны үед байнгын хорооны нийт гишүүдийн талаас илүү хувийн саналаар шийдвэрлэнэ. Эгүүлэн татсан эсэх талаар дээд шатны хурлын байнгын хороонд мэдэгдэнэ. Эгүүлэх татах асуудлаарх санал хураалтыг нууцаар явуулна.

Хятадын Ардын Чөлөөлөх Армиас сонгогдсон депутатуудын хувьд шууд санал хураалтаар сонгогдсон депутатыг эгүүлэх татах саналыг 10, түүнээс дээш тооны анхан шатны сонгуулийн тойргын сонгогчид гаргах эрхтэй ба дээд шатны хурлын төлөөлөгчийг эгүүлэн татах тухай саналыг цэргийн хорооны сонгуулийн комисс, түүнээс дээд шатны сонгуулийн комисс гаргах эрхтэй. Тухайн төлөөлөгчийг сонгосон хурлын төлөөлөгчид энэ асуудлыг хэлэлцэн санал хураалт явуулан шийдвэрлэнэ. Эгүүлэн татсан эсэх асуудлыг зохих шатны ардын төлөөлөгчдийн хурлын байнгын хороо, дээд шатны цэргийн сонгуулийн комисст мэдэгдэнэ.

4. БЕЛАРУС УЛС

Эх сурвалж: БНБУ-ын сонгуулийн тухай хууль - Избирательный кодекс Республики Беларусь /2000 он/¹⁵⁹

Эргүүлэн татах үндэслэл: Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүн, орон нутгийн Төлөөлөгчдийн зөвлөлийн гишүүн нь сонгогчдын итгэлийг хүлээгээгүй, хуульд заасан гишүүнийхээ үүргийг биелүүлээгүй, БНБУ-ын Үндсэн хууль болон бусад хууль, БНБУ-ын Ерөнхийлөгчийг зарлигийг зөрчсөн, гишүүний нэр хүндийг гутаах үйлдэл хийсэн зэрэг тохиолдолд уг хуульд заасан журмын дагуу сонгогчид эгүүлэн татаж болно. /129-р зүйл./

Хэрэгжүүлэх процедур: Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай асуудлыг тухайн гишүүний сонгогдсон тойргийн /цаашид тойрог гэх/ сонгогчид нь гаргаж ирэх эрхтэй. /130-р зүйл/

- Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай асуудал нь тойргийн сонгогчдын хурлаар хэлэлцэх ба хурлыг тухайн тойргийн нутаг дэвсгэрт оршин суугаа хэсэг сонгогчид санаачлан хуралдуулна. Тухайлбал, Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүнийг эгүүлэн татах тухай асуудлыг хэлэлцэх хурлыг 150-аас доошгүй сонгогч санаачлана. Санаачлагчид нь орон нутгийн Гишүүдийн зөвлөл /ГЗ/-ийн тэргүүнд сонгогчдын хурал хийх тухай хүсэлтээ бичгээр өгөх ба бүх санаачлагчид гарын үсгээ заавал зурсан байна. Гишүүдийн зөвлөл нь хүсэлтийг 10 хоногийн дотор үзнэ: -хэрэв зөвшөөрсөн бол хурлыг товлон сонгогчдод зарлана, -хэрэв зөвшөөрөөгүй бол үндэслэлийг санаачлагчдад хүргүүлнэ, харин санаачлагчид нь шийдвэртэй санал нийлэхгүй бол шүүхэд гомдол гаргаж болно. /131-р зүйл/
- Санаачлагчид нь хурлын зарыг тухайн гишүүнд бичгээр заавал мэдэгдэнэ.
- Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүнийг эгүүлэн татах тухай асуудлыг хэлэлцэх хуралд 300-аас доошгүй сонгогч хүрэлцэн ирсэн байна. Хурал эхлэхээс өмнө ирсэн сонгогчдыг бүртгэж, гарын үсэг зуруулна. Хурлын протоколыг СТХ-нд хүргүүлнэ. /132-р зүйл/

¹⁵⁹<http://www.rec.gov.by/sites/default/files/pdf/kodeks.pdf>

- Санаачлагчдыг Сонгуулийн төв хороо /СТХ/ дээр бүртгэнэ. /134-р зүйл/
- Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай саналыг хуралд оролцсон сонгогчдын 20-оос багагүй хувийн дэмжлэгтэйгээр шийдвэрлэгдэнэ. Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай саналыг дэмжих шаардлагатай сонгогчдын тоог сонгуулийн өдөр бүртгэгдсэн сонгогчдын тооноос хамаарч тогтооно. Санаачлагчдыг бүртгэсэн өдрөөс хойш 45 хоногийн дотор гишүүнийг эгүүлэн татах тухай саналыг дэмжсэн гарын үсэг цуглуулна. Хэрэв шаардлагатай гарын үсгийг заасан хугацаанд цуглуулж чадаагүй бол гарын үсэг зурах ажиллагааг зогсооно. /135-р зүйл/
- ГЗ нь сонгогчидын гарын үсгийг нэр шалгаж СТХ-нд хүргүүлнэ. /137-р зүйл/
- СТХ нь бичиг баримт хүлээж авсан өдрөөс хойш 15 хоногийн дотор бичиг баримтад хэсэгчлэн, эсхүл бүхлээр нь шалгаж үзээд Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүнийг эгүүлэн татах саналыг хураах тухай шийдвэрийг гаргаж, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслэлээр зарлана. /138-р зүйл/
- Гишүүнийг эгүүлэн татах санал хураахад тухайн тойргийн сонгогчдын ирц нь талаас илүү хувь бүрдсэн байх ёстой. /141-р зүйл/

Сонгогчдын болон танхимын гишүүдийн саналын хувь: Санал хуралтанд ороцсон сонгогчдын талаас илүү хувь нь гишүүнийг эгүүлэн татна гэж саналаа өгсөн бол гишүүнийг эгүүлэн татсанд тооцно. /141-р зүйл/

5. НИГЕР УЛС

Нигер улсын хууль тогтоох байгууллагыг Холбооны Үндэсний Ассамблей гэх бөгөөд доод танхим буюу Төлөөлөгчдийн танхим /House of Representatives/, Дээд танхим буюу Сенат /Senate/ гэсэн 2 танхимтай.

Судалгааны сэдвийн хүрээнд парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах тухай асуудлыг Нигер улсын үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйл /*Constitution of the Federal Republic of Nigeria 1999*¹⁶⁰ /, Сонгуулийн хууль /*Electoral Act Nigeria 2001*¹⁶¹ -иар зохицуулсан.

Сонгуулийн хуулийн 71 зүйлд зааснаар /*Recall A member of a legislative house may be recalled as such a member if:*/ парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах хүсэлтийг сонгуулийн хороо хүлээн авч сонгогчдын нэрийн өмнөөс Үндэсний Ассамблейд өргөн барина. Эргүүлэн татах хүсэлтийг сонгуулийн хороо хүлээн авснаас хойш 90 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэнэ. Парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах өргөдөлд сонгуулийн тойрогт бүртгэгдсэн сонгогчдын 50 хувь нь гарын үсэг зурж Үндэсний Ассамблейн хоёр танхим дараалан хэлэлцэж, гишүүдийн олонхийн саналаар хянан, шийдвэрлэдэг.

Сонгуулийн хороо нь парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах дараах үйл ажиллагаа явуулна.

- Эргүүлэн татах үндэслэлтэй эсэх
- Эргүүлэн татах үндэслэлтэй гэж үзвэл хянан баталгаажуулах
- Эргүүлэн татах үйл ажиллагааг зохион байгуулах
- Эргүүлэн татах хүсэлтийг Холбооны Үндэсний Ассамблейд өргөн барих
- Нөхөн сонгууль явуулах үйл ажиллагаа зохион байгуулах

Сонгуулийн хуулийн 72 дугаар зүйлд зааснаар /*The Commission shall have power to issue guidelines regulating the conduct of recall*/ Сонгуулийн хороо нь парламентын гишүүнийг эргүүлэн татах үйл ажиллагаанд холбогдох шаардлагатай гэж үзсэн үйл ажиллагаа явуулах бүрэн эрхтэй

¹⁶⁰<http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> /Нигерийн Үндсэн хууль/

¹⁶¹<http://www.nassnig.org/nass2/acts.php> /Доод танхим/

6. ВЕНЕСУЭЛ УЛС

Тус улсын “Үндсэн хууль”-ийн 75 дугаар зүйлд зааснаар сонгогчдын нэрсийн жагсаалтанд албан ёсны бүртгэлтэй сонгогчдын 20-оос доошгүй хувийн гарын үсэг бүхий хүсэлтээр сонгогдсон эрх мэдэлтнийг эргүүлэн татах боломжтой гэж тусгасан¹⁶². Эргүүлэн татах хүсэлтийг зөвхөн эрх мэдэлтний ажиллах хугацааны хагасаас хойш гомдол гаргах боломжтой.

Эргүүлэн татахад:

- а) Саналын ихэнх нь эргүүлэн татахыг дэмжсэн байх ёстой.
- б) Эргүүлэн татах саналын тоо нь эрх мэдлийг хүлээн авсан сүүлийн сонгуулийн саналын тооноос их буюу тэнцүү байх ёстой.

Сонгуулийг эргүүлэн татах сонгогчдын саналын тоо нь бүртгэгдсэн сонгогчдын 25-аас доошгүй хувийн хэмжээтэй байна.

7. ШВЕЙЦАР УЛС

Тус улсын хувьд хууль тогтоох болон гүйцэтгэх засаглалын гишүүнийг эргүүлэн татах асуудлыг референдум хэлбэрээр шийдвэрлэдэг. Холбооны улсын хэмжээнд нэгдсэн байдлаар зохицуулдаггүй, сонгогчдын тодорхой хувь шаардахгүй, ихэвчлэн цуглуулах гарын үсгийн тоог зааж өгсөн байдаг. Швейцарийн 26 мужаас 6 мужид дараах зохицуулалтууд байна.¹⁶³ Үүнд:

- Bern: Насанд хүрсэн нийт иргэдийн 30,000 (4 хувь) гарын үсгээр – 1846 оноос хойш,
- Schaffhausen: Нийт насанд хүрэгчдийн 1,000 (2 хувь) гарын үсгээр – 1876 оноос хойш,
- Solothurn: нийт насанд хүрэгчдийн 6,000 (3 хувь) гарын үсгээр – 1869 оноос хойш,
- Ticino: 1892 оноос зөвхөн гүйцэтгэх засаглалыг нийт насанд хүрэгчдийн буюу 15,000 (7 хувь) гарын үсгээр,
- Thurgau: нийт насанд хүрэгчдийн 20,000 (13 хувь) гарын үсгээр – 1869 оноос хойш,

Uri: 1888 оноос хойш нийт насанд хүрэгчдийн 600 (3 хувь) гарын үсгээр хууль тогтоох болон гүйцэтгэх засаглалыг эргүүлэн татдаг байсан ба 2011 онд нэмэлт оруулахдаа нийт насанд хүрэгчдийн 10 хувиар эргүүлэн татах заалтыг оруулсан байна.

* * *

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Хууль:

1. www.lexadin.nl - ээс 149 орны Үндсэн хууль
2. BILL C-269 Recall Act. 2nd Session, 36th Parliament 48 Elizabeth II, 1999.
3. Конституция Китайской Народной Республики. 2004г., <http://www.chupanov.narod.ru/Chinalaw>
4. The Recall of elected Representatives Bill 2010., UK

¹⁶² Anne Twomey “Second Thoughts – Recall Elections for Members of Parliament”, Legal Studies Research Paper No. 11/55, 2011

¹⁶³ Charley Coleman and Neil Johnston, Recall elections, Library House of Commons, SN/PC/05089, 2013.

Харьцуулсан судалгаа:

1. Charley Coleman and Neil Johnston, Recall elections, Library House of Commons, SN/PC/05089, 2013.
2. Global Parliamentary report. 2011. Anny Twommey.
3. Direct Democracy The International IDEA Handbook. International IDEA, 2008
4. Recall of MPs Draft Bill. 2011., UK Parliament.
5. Recall of Parliament. 2013., House of Common Library.UK.

ХАВСРАЛТ.**Сонгогчдын саналаар парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах эсэх**

№	Улсын нэр	Парламентын гишүүнийг сонгогчдын хүсэлтээр эгүүлэн татдаг эсэх	Хуулийн зохицуулалт	Хувь
1.	Австрали	Тийм	<ul style="list-style-type: none"> • Шинэ Өмнөд Уэлсийн Үндсэн хуулийн /<i>New South Wales Constitution/</i> 13(A) • Парламентийн хуралдааны дэг /<i>Standing Rules and Order/</i> 254-р зүйл • Парламентын сонгууль болон сонгуулийн тойргийн тухай хууль /<i>The Parliamentary Electorates and Elections Act/</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • Сонгогчдийн 10 %-иар, • Жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдийн 1/3-ээр гишүүнийг эгүүлэн татна.
2.	Австри	Үгүй	-	-
3.	Азербайжан	Үгүй	-	-
4.	Албани	Үгүй	-	-
5.	Алжир	Тийм	Үндсэн хуулийн 107-р зүйл “Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татаж болно”, 108-р зүйлд зааснаар Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах, огцруулах нөхцөлийг тусгай хуулиар зохицуулна	
6.	Ангол	Үгүй	-	-
7.	Андорра	Үгүй	-	-
8.	АНУ	Үгүй	-	-
9.	Антигуа Барбуда	Үгүй	-	-
10.	Аргентин	Үгүй	-	-
11.	Армян	Үгүй	-	-
12.	Афганистан	Үгүй	-	-

13.	Бангладеш	Яг нэг гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах хуулийн заалт олдоогүй ч парламентын нэг гишүүнийг эгүүлэн татсан тохиолдолууд байна.	-	-
14.	Барбадос	Үгүй	-	-
15.	Бахамас	Үгүй	-	-
16.	Бахрайн	Үгүй	-	-
17.	Беларусь	Тийм	БНБУ-ын сонгуулийн тухай хууль – Избирательный кодекс Республики Беларусь, 2000	Гишүүнийг эгүүлэн татах тухай саналыг хуралд оролцсон сонгогчдын 20-оос багагүй хувийн саналаар, хуралд 300-аас доошгүй сонгогч хүрэлцэн ирсэн байна.
18.	Бельги	Үгүй	-	-
19.	Бенин	Үгүй	-	-
20.	Бермудийн арлууд	Үгүй	-	-
21.	БНХАУ	Тийм	БНХАУ-ын “Бүх Хятадын Ардын Төлөөлөгчдийн Их Хурал ба бүх шатны орон нутгийн ардын төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай” хуулийн 10 дугаар бүлэг “Депутатуудын үйл ажиллагаанд тавих хяналт, эгүүлэх татах, нэмэлт сонгууль явуулах журам” гэсэн бүлэгт хуульчлагдсан ¹⁶⁴ .	Хошуу болон түүнээс дээд шатны ардын төлөөлөгчдийн хурлын чуулганы хуралдааны үеэр хурлын тэргүүлэгчид эсвэл депутатуудын 1/10-ийн саналаар, Чуулганы завсарлагааны үед байнгын хорооны дарга нарын зөвлөл эсвэл байнгын хорооны гишүүдийн 1/5-ийн саналаар
22.	Болгар	Үгүй	-	-
23.	Боливи	Үгүй	-	-
24.	Босни Герцеговин	Үгүй	-	-
25.	Ботсван	Үгүй	-	-
26.	Бразил	Үгүй	-	-
27.	Бруней	Үгүй	-	-
28.	Буркина-Фасо	Үгүй	-	-
29.	Бурунди	Үгүй	-	-
30.	Бутан	Үгүй	-	-

¹⁶⁴Закон КНР «О выборах во Всекитайское собрание народных представителей и в местные собрания народных представителей различных ступеней». <http://chinalawinfo.ru>

31.	Бүгд Найрамдах Куба Улс	Тийм	Бүгд Найрамдах Куба Улс (1976, 1992*) -ын Үндсэн хуулийн 83 дугаар зүйл	Ардын Засгийн Үндэсний Ассамблейн депутат (парламентын гишүүн) -ыг сонгогчид нь .. хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу эгүүлэн татаж болно;
32.	Вануата	Үгүй	-	-
33.	Венесуэл	Тийм	Үндсэн хуулийн 75-р зүйлд	Сонгогчдын нэрсийн жагсаалтанд албан ёсны бүртгэлтэй сонгогчдын 20-оос доошгүй хувийн гарын үсэг бүхий хүсэлтээр с) Саналын ихэнх нь эгүүлэн татахыг дэмжсэн байх ёстой. d) Эгүүлэн татах саналын тоо нь эрх мэдлийг хүлээн авсан сүүлийн сонгуулийн саналын тооноос их буюу тэнцүү байх ёстой. е) Сонгуулийг эгүүлэн татах сонгогчдын саналын тоо нь бүртгэгдсэн сонгогчдын 25-аас доошгүй хувийн хэмжээтэй байна.
34.	Вьетнам	Үгүй	-	-
35.	Габон	Үгүй	-	-
36.	Гаити	Үгүй	-	-
37.	Гамби	Тийм	<ul style="list-style-type: none"> Үндсэн хуулийн 92-р зүйл. Эгүүлэн татах процессийг бие даасан хуулиар зохицуулна. 	Тойргийн бүртгэлтэй сонгогчдийн 1/3-ээс доошгүйн саналаар гишүүнийг эгүүлэн татна.
38.	Гана	Үгүй	-	-
39.	Гибралтар	Үгүй	-	-
40.	Гондурас	Үгүй	-	-
41.	Грек	Үгүй	-	-
42.	Гренад	Үгүй	-	-
43.	Гватемал	Үгүй	-	-
44.	Гүрж	Үгүй	-	-
45.	Дани	Үгүй	-	-
46.	Доминика	Үгүй	-	-
47.	Египт	Үгүй	-	-
48.	Зааны ясан эрэг	Үгүй	-	-
49.	Замби	Үгүй	-	-
50.	Зимбаб	Үгүй	-	-
51.	Индонез	Үгүй	-	-
52.	Йордан	Үгүй	-	-

53.	Иран	Үгүй	-	-
54.	Ирланд	Үгүй	-	-
55.	Исланд	Тодорхойгүй	-	-
56.	Итали	Үгүй	-	-
57.	Их Британи	Тийм	Recall of elected Representatives bills, 2010	Тойргийн бүртгэлтэй сонгогчдын 10-аас дээш хувь
58.	Казахстан	Үгүй	-	-
59.	Камбож	Үгүй	-	-
60.	Камерун	Үгүй	-	-
61.	Канад	Тийм	Recall Act, 1999	Гишүүний сонгогдсон тойргийн санал хураалтанд оролцсон иргэдийн 25 хувь
62.	Катар	Үгүй	-	-
63.	Каяманы Арлууд	Үгүй	-	-
64.	Кени	Тийм	Үндсэн хуулийн 104-р зүйл, 2011 оны Сонгуулийн хуулийн IV хэсэг 48-р зүйл ёсоор	Сонгогчид өөрсдийн сонгосон парламентын гишүүнээ эгүүлэн татах эрхтэй. Сонгуулийн тойргийн бүртгэгдсэн сонгогчдын 50-иас дээш хувийн саналаар гишүүнийг эгүүлэн татна.
65.	Кипр	Үгүй	-	-
66.	Кирибати Улс	Тийм	<ul style="list-style-type: none"> Үндсэн хууль Maneaba and Maungatabu –ийн бие даасан хуулиар 	Тухайн тойргийн сонгогчдын 51 хувь нь зөвшөөрсөн тохиолдолд эргүүлэн татна. ¹⁶⁵ Тухайн гишүүнийг сонгосон сонгуульд бүртгэлтэй сонгогчдийн олонхийн саналаар гишүүнийг эгүүлэн татна.
67.	Косово	Үгүй	-	-
68.	Коста-рика	Үгүй	-	-
69.	Кувейт	Үгүй	-	-
70.	Кыргызстан	Үгүй	-	-
71.	Латви	Үгүй	-	-
72.	Латви Улс	Үгүй	-	-
73.	Ливан	Үгүй	-	-
74.	Лихтенштейн ¹⁶⁶	Тийм	Үндсэн хуулийн 48.1-д Constitution of the Principality of Liechtenstein , 1921	Тухайн тойргийн сонгогчдын 1500 /8 хувь/ гарын үсгээр парламентын гишүүнийг эргүүлэн татна.
75.	Маврикий	Үгүй	-	-

¹⁶⁵<http://www.parliament.gov.ki/content/legislative-assembly>

¹⁶⁶http://confinder.richmond.edu/local_Liechtenstein.html

76.	Мавритани	Үгүй	-	-
77.	Македон	Үгүй	-	-
78.	Малави	Үгүй	-	-
79.	Малави ¹⁶⁷	Үгүй	-	-
80.	Малайз	Үгүй	-	-
81.	Мали	Үгүй	-	-
82.	Мальдив	Үгүй	-	-
83.	Мандагасгар	Үгүй	-	-
84.	Марокко	Үгүй	-	-
85.	Маршалын арлууд	Үгүй	-	-
86.	Мексик	Үгүй	-	-
87.	Молдав	Үгүй	-	-
88.	Монако	Үгүй	-	-
89.	Намибия	Үгүй	-	-
90.	Нигер	Тийм	<ul style="list-style-type: none"> • Үндсэн хууль / <i>Constitution of the Federal Republic of Nigeria 1999</i>¹⁶⁸, • Сонгуулийн хууль / <i>Electrol Act Nigeria 2001</i>¹⁶⁹ -иар зохицуулсан. 	Парламентын гишүүнийг эгүүлэн татах өргөдөлд сонгуулийн тойрогт бүртгэгдсэн сонгогчдын 50 хувь нь гарын үсэг зурж парламентын дээд, доод танхимын гишүүдийн олонхийн саналаар шийдвэрлэдэг.
91.	Нидерланд	Тийм	www.idea.int/publications/.../direct_democracy_handbook_chapter5.pdf	Тойргийн бүртгэлтэй сонгогчдын 50-аас дээш хувийн саналаар
92.	ОХУ	Үгүй	-	-
93.	Өмнөд Солонгос	Үгүй	-	-
94.	Палау	Тийм	Үндсэн хуулийн 17-р зүйл	Сонгогчдын 25-аас доошгүй хувийн саналаар
95.	Польш	Үгүй	-	-
96.	Португал	Үгүй	-	-
97.	Португал	Үгүй	-	-
98.	Пуэрто-Рико	Үгүй	-	-
99.	Руанда	Үгүй	-	-
100.	Румын	Үгүй	-	-
101.	Самао	Үгүй	-	-
102.	Саудын Араб	Үгүй	-	-
103.	Сейшель	Үгүй	-	-
104.	Серби	Үгүй	-	-
105.	Сингапур	Үгүй	-	-
106.	Синигал	Үгүй	-	-

¹⁶⁷Constitution (Amendment) Act, 1995 (No. 6 of 1995), Constitutions of the Countries of the World, 1996-02, Gisbert H. Flanz, Oceana Publications, Dobbs Ferry, NY, USA, ISBN: 0-379-00467-4, pp. 5-9
 Constitution of the Republic of Malawi – [http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/0/4953f2286ef1f7c2c1257129003696f4/\\$FILE/Constitution%20Malawi%20-%20EN.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/0/4953f2286ef1f7c2c1257129003696f4/$FILE/Constitution%20Malawi%20-%20EN.pdf)

¹⁶⁸<http://www.nigeria-law.org/ConstitutionOfTheFederalRepublicOfNigeria.htm> /Нигерийн хууль/

¹⁶⁹<http://www.nassnig.org/nass2/acts.php> /Доод танхим/

107.	Сири	Үгүй	-	-
108.	Словак		-	-
109.	Словен	Үгүй	-	-
110.	Судан	Үгүй	-	-
111.	Сьерре-Леоне	Үгүй	-	-
112.	Тажикстан	Үгүй	-	-
113.	Тайвань	Тийм	Үндсэн хуулийн 34-р зүйл- Үндэсний хурлын зохион байгуулалт, парламентын гишүүний сонгогдох ба эгүүлэн татагдах ... харилцааг тусдаа хуулиар зохицуулна;	
114.	Тайланд	Үгүй	-	-
115.	Танзан	Үгүй	-	-
116.	Танзани	Үгүй	-	-
117.	Тасмани	Үгүй	-	-
118.	Того	Үгүй	-	-
119.	Тонга	Үгүй	-	-
120.	Төв Африк	Үгүй	-	-
121.	Тринидад Тобаго	Үгүй	-	-
122.	Тунис	Үгүй	-	-
123.	Турк	Үгүй	-	-
124.	Туркменистан	Үгүй	-	-
125.	Уганда	Үгүй	-	-
126.	Узбекстан	Үгүй	-	-
127.	Украйн	Үгүй	-	-
128.	Унгар	Тийм	Үндсэн хуулийн 62, 63, 66-р зүйл	Сонгогдсон Парламентын гишүүнийг сонгогчдын саналаар эгүүлэн татах эрхтэй. Хувь тодорхойгүй
129.	Уругвай	Үгүй	-	-
130.	Фижи	Үгүй	-	-
131.	Филиппин	Үгүй	-	-
132.	Финлянд	Үгүй	-	-
133.	Франц	Үгүй	-	-
134.	ХБНГУ	Үгүй	-	-
135.	Хорват	Үгүй	-	-
136.	Чех ¹⁷⁰	Тийм	Үндсэн хуулийн 29/1,2/	Сенатор болон ассемблейн гишүүн, танхимын дарга, дэд даргыг сонгогчдын саналаар эргүүлэн татна.
137.	Чили	Үгүй	-	-
138.	Швед	Үгүй	-	-
139.	Швейцарь ¹⁷¹	Үгүй	-	-

¹⁷⁰<http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions>

¹⁷¹Швейцарийн 26 мужаас 6 мужид ийм зохицуулалт байгаа.

140.	Шинэ Зеланд	Тийм	Үндсэн хуулинд гишүүнийг эгүүлэн татах тухай зохицуулалт байхгүй ч http://www.stuff.co.nz/business/blogs/frontline/3044625/Voters-need-the-power-to-recall-MPs сайтын мэдээлэлд байна.	Хэрэв сонгогчдын 10 % нь гишүүнийг эгүүлэн татах санал гаргасан бол,
141.	Шри Ланка ¹⁷²	Үгүй	-	-
142.	Экваториал Гвиней	Үгүй	-	-
143.	Энэтхэг	Гишүүнийг эгүүлэн татах зохицуулалт 2 танхимд аль алинд байна.	<ul style="list-style-type: none"> • Хууль тогтоох Ассамблейн хууль • Парламентын тухай хууль 	Нийт сонгогчдийн 10%, 12% эсхүл 20% нь санал гаргасны дагуу
144.	Эритрей	Үгүй	-	-
145.	Эстон	Үгүй	-	-
146.	Эстони	Үгүй	-	-
147.	Этиоп	Тийм	Үндсэн хуулийн 12.3-р зүйл	Бие д аасан хуулиар зохицуулна.
148.	Ямайка	Үгүй	-	-
149.	Япон	Үгүй	-	-

* * *

¹⁷²<http://www.parliament.lk/en/constitution/main>